Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca
Series *Humanistica*

ISSN 1584-4404

humanistica.ro

Învățământul preuniversitar în limba maghiară din România, în perioada 1949–1989

Zoltán Salánki

How to cite this article:
Salánki, Zoltán (2017) *Învățământul preuniversitar în limba maghiară din România, în perioada 1949–1989*, Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca, Series Humanistica, Vol. 15, pp. 83–106. DOI: 10.5281/zenodo.22966612

© 2017: The Publishing House of the Romanian Academy.
Humanistica Yearbook is published online since 2003.
Submit your article to Humanistica Yearbook: secretariat.dcsu@acad-cj.ro

ÎNVĂȚĂMÂNTUL PREUNIVERSITAR ÎN LIMBA MAGHIARĂ DIN ROMÂNIA, ÎN PERIOADA 1948-1989

Salánki Zoltán

Institutul de Istorie „George Barițiu”, din Cluj-Napoca
Departamentul de Cercetări Socio-Umane

Abstract. *HUNGARIAN LANGUAGE SCHOOL EDUCATION IN ROMANIA BETWEEN 1948-1989. With the last historical reconstitution published in 1997, and a quasi confirmation of it, in 2006, by the presidential condemnation of the communist regime, the research of Hungarian minority education in Romania, during the communist era, seemed to be arrived at a dead point. However, due to the various divergent historiographical approaches and to the political use of them, the topic tends to be a never-ending story of the local multiculturalism issue. After the downfall of the communist regime, mother-tongue-based education became a central element of the political struggle for minority rights. Due to a serious lack of data, most of descriptions were based on the effects of the educational regulations and political events on minority education. In this context, the educational evidence was interpreted mostly in a dialectical key: majority-minority, Romanian-Hungarian, official-samizdat, censored-uncensored, counted-estimated. This ended in divergent opinions reflected in the field literature, social policy debates and in the common sense fallacy of majority-minority representation. Collecting as much structural data as possible and avoiding the pitfalls of existing data sources, our study redraw the trend line of Hungarian language school education in Romania between 1948-1989 and seeks to depict its meaning trough the light of past educational policies, political events, the national trend line, and the demographical evolutions.*

Keywords: *education, educational policies, historiography, Hungarian language, national, opportunities, school, population, trend line.*

1. CONSIDERAȚII PRELIMINARE

Conform unei definiții clasice, ale cărei postulate devin, pe zi ce trece, tot mai friabile, educația reprezintă cel mai important mijloc de formare a omului şi societății. Prin acest proces, actorii sociali cuprinşi în instituțiile şcolare, dobândesc o înțelegere a valorilor comune în societate, care unesc o mulțime de indivizi separați, şi deprind cunoştințele, abilitățile necesare participării la producerea de bunuri materiale şi simbolice. În societățile eterogene etnic, instruirea în limba maternă reprezintă nu numai un element de integrare în spațiul existenței sociale, ci, în egală măsură, şi unul de promovare a culturii şi civilizației proprii.

Inst. de Ist. „G. Barițiu” din Cluj-Napoca, Series Humanistica, tom. XV, 2017, p. 83–106

Adiacent menirii sistemului educaţional naţional, şcolarizarea în limba maternă a servit dorinţei minorităţii maghiare de păstrare, dezvoltare şi exprimare a propriei identităţi, culturale şi lingvistice. Desigur, concretizarea acestor deziderate nu a fost întotdeauna lipsită de obstacole. Chiar dacă în perioada comunistă, atât învăţământul în limba maghiară, cât şi abordarea acestei tematici nu erau subiecte tabu, acestea erau puternic limitate de politica oficială. După Revoluţia Română din 1989, cercetarea acestei tematici a dobândit o revigorare, dar lucrările conturate au reflectat o perspectivă de critică socială, cu accent, mai ales, pe problemele şi clivajele dintre dezideratele etniei respective şi politicile educaţionale statale.

Concomitent cu ultima încercare de reconstrucţie istorică, publicată în 1997, şi o cvasi-confirmare a acesteia, prin raportul de condamnare a comunismului al Comisiei prezidenţiale pentru studierea dictaturii din România, relevarea istorică a învăţământului în limba maghiară din epoca comunistă părea să fi ajuns la final[1]. Însă abordările istorice divergente, utilizarea politică a acestora, dar şi dificultăţile de soluţionare a problemelor specifice acestui subsistem educaţional au conferit tematicii respective, mai ales în contextul dezbaterilor privind multiculturalismul, imaginea de poveste fără sfârşit. După căderea comunismului, instrucţia în limba maternă a devenit element central al luptei politice pentru drepturile minorităţilor. Din cauza caracterului contradictoriu al puţinelor date descriptive, majoritatea evocărilor istorice au fost elaborate prin surprinderea efectelor reglementărilor legale sau a evenimentelor politice asupra structurii instituţionale. Evidenţele materiale au fost interpretate într-o cheie dialectică: majoritar/minoritar, limitare/ promovare. În consens cu diferitele perioade evolutive, descrierea procesului instructiv a rămas tributară unei viziuni ideologice, fiind influenţată atât de discursul politic şi istoriografic comunist, de după 1971, perioadă cunoscută ca a naţional-comunismului, cât şi de un recul, după 1989, al încercărilor – deseori contaminate de ideologia autodeterminării naţionale – de reafirmare identitară şi politică a minorităţii maghiare din România. Acest context a contribuit la menţinerea faliei dintre opiniile divergente, privind drepturile educaţionale minoritare, exprimate pe multiple paliere: cel al literaturii de specialitate, cel al informării mediatice, cel al dezbaterilor politice, dar şi cel al reprezentărilor sociale.

2. REPERE ISTORIOGRAFICE

În urma inventarierii demersurilor de oglindire a temei cercetate, au putut fi delimitate două orientări istoriografice majore care, interpretând disonant aceeaşi realitate obiectivă, au enunţat verdicte opuse. Prima a accentuat respectarea drepturilor educaţionale ale minorităţilor. Însă datele argumentării erau extrase din

[1] Cele mai recente lucrări referitoare la istoria educaţiei în limba maghiară din România, din intervalul 1948-1989 sunt cele elaborate de Vincze (1997a, 1997b, 1998) şi Tismăneanu, Dobrincu şi Vasile (2007).

contextul explicativ dat de ponderea minorității maghiare în populația totală. Cea de a doua a subliniat ideea conform căreia majoritatea reglementărilor conexe domeniului, subsumate politicii de asimilare cultural identitară promovate de către autoritățile statale, care ocazional au avut un caracter direct discriminant, au afectat în mod dramatic oportunitățile de instrucție școlară în limba maghiară. Singura etapă evolutivă din istoria învățământului în limba maghiară a cărei apreciere, din perspectiva respectării drepturilor educaționale, a reliefat consensualitatea celor două orientări a fost cea cuprinsă între 1944–1947. Atunci, în pofida dificultăților inerente contextului de reechilibrare socio-economică, specifice etapei postbelice, strădaniile şi interesele agregate ale comunității maghiare, pe de o parte, şi ale autorităților statale, pe de altă parte, s-au concretizat în consfințirea şi menținerea unei structuri instituționale diversificate şi a unei rețele şcolare capabile să satisfacă nevoile de instruire în limba maternă (Enyedi, 1990; Illyés, 1982; Ministerul Naționalităților, 1948; Vincze, 1997a).

Primele serii de date statistice oficiale, referitoare la învățământul în limba maghiară, au fost publicate începând cu anul 1956, în „Anuarul Statistic al României". Din publicația suspendată în intervalul 1940-1956, volumele apărute până la cel din 1960 (de reținut pentru că, începând din acest an, în capitolul referitor la educație, nu s-au mai prezentat date defalcate după variabila etnică) au constituit o sursă utilă investigării temei. Alte surse folositoare s-au dovedit a fi şi volumele de prezentare a recensămintelor populației din 1956, 1966 şi 1977. Majoritatea documentarelor statistice privind situația învățământului, care ar fi trebuit să înfățişeze sistematic problematica vizată, atât pe palier național, cât şi pe cel subsecvent (al variabilei etnice şi al limbii de predare), au avut regim ministerial de uz intern, fiind practic inaccesibile cercetării. Devenite publice după 1989, acestea au relevat incoerență şi lacunaritate în prezentarea datelor vizând configurația şi evoluția învățământului în limba maghiară. În mod constant, din cauza cenzurării stricte a datelor cu caracter oficial şi a politicilor față de minorități ale autorităților din epoca comunistă, autorii lucrărilor de reconstrucție istorică a învățământului în limba maghiară au exprimat rezerve întemeiate în legătură cu credibilitatea datelor statistice referitoare la majoritatea aspectelor conexe variabilelor etnice. Murvai László (1996, p. 74), unul dintre cei mai avizați cunoscători ai domeniului educațional (datorită şi faptului că, lucrând încă din prima jumătate a anilor '70 în Ministerul Învățământului, a avut acces la mare parte a documentelor), a atras atenția asupra faptului că nu datele în sine sunt chestionabile, ci mai ales modul de înfățişare şi interpretarea lor.

2.1. ISTORIOGRAFIA COMUNISTĂ

După consolidarea Partidului Muncitoresc Român şi preluarea totală, în 1948, a puterii statale, timp de circa două decenii, publicarea unor studii privind evoluția învățământului în limba maghiară a lăsat foarte mult de dorit. În perioada dintre reformele din 1948 şi 1968, situația acestuia a fost prezentată, de regulă, în articole

inserate în periodice de specialitate sau în presa centrală şi regională (Enyedi, 1991). După preluarea puterii politice, în 1965, de către Nicolae Ceauşescu, ilustrarea situaţiei învăţământului adresat minorităţii maghiare nu s-a modificat semnificativ. Merită însă evidenţiate următoarele aspecte. Relatările din presă sau periodice au devenit din ce în ce mai sporadice, reducându-se drastic în ultima decadă a regimului comunist. În schimb, rolul edificării cu privire la circumstanţele educaţionale menţionate a fost preluat de studiile de specialitate, apărute în volume colective sau de autor. Acest fapt indica restrângerea proporţiei destinatarilor mesajului referitor la educaţia în limba maternă.

Printre cele mai notabile lucrări inventariate aparţinând acestei orientări le amintim pe cele elaborate sau editate de Ministerul Naţionalităţilor (1948), Giurescu (1971, în calitate de coordonator), Ministerul Educaţiei şi Învăţământului (1973), Debreczi (1981) şi Gergely (1982). După modul tratării tematice, lucrările conturate în această etapă pot fi diferenţiate în două categorii. Prima accentua mai ales contextul ideologic specific reglementării sistemului educaţional. În lumina acestora, învăţământul era organizat potrivit dorinţei şi aptitudinilor cetăţenilor, precum şi nevoilor economiei şi culturii socialiste (Giurescu, 1971) şi în acord cu obiectivul principal de pregătire a tineretului pentru viaţa activă, pentru activitatea productivă (Ministerul Educaţiei şi Învăţământului, 1973). O altă categorie de lucrări a ilustrat mai amplu prefacerile structurale specifice învăţământului în limba maghiară, însă semnificaţia acestora a fost răstălmăcită prin scoaterea datelor din contextul explicativ. Interpretarea eliptică a evidenţelor statistice conform cărora creşterea cifrelor de şcolarizare indica grija permanentă a statului pentru asigurarea condiţiilor optime de învăţământ în limba maternă (Koppándi, 1981, p. 193) şi sublinierea faptului că mulţi copii maghiari optau pentru instrucţia în limba română (Debreczi, 1981, p. 194; Gergely, 1982, p. 43) sugerau mari semne de întrebare în privinţa oportunităţilor echitabile de educaţie.

Această orientare oglindeşte o abordare subiectivă a învăţământului minorităţilor, fapt datorat masivei intruziuni a ideologicului şi cenzurii. Datele referitoare la instrucţia şcolară în limba minorităţilor etnice au fost interpretate, în prima secvenţă, ca indiciu al „înfrăţirii dintre popoare", iar în a doua, ca dovadă a „progresului pe calea propăşirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate" care, în realitate, acoperea expansiunea unilaterală a industrializării forţate, ca factor subsumant al tuturor domeniilor şi proceselor socio-economice şi culturale. Ca o consecinţă a acestor dependenţe s-a afirmat respectarea drepturilor educaţionale.

2.2. ISTORIOGRAFIA DE RECONSTRUCŢIE

Această orientare s-a închegat în virtutea încercărilor de redare mai verosimilă a configuraţiei şi evoluţiei educaţionale specifice minorităţilor din România, dar şi ca invalidare a afirmaţiilor contrafăcute ale celei comuniste. În prima jumătate a anilor '80, modificările contextului politico-economic din

Uniunea Sovietică şi din ţările sale satelit, dar şi repetatele încălcări ale drepturilor cetăţeneşti de către regimul autoritar au suscitat interesul presei externe şi al colectivităţii ştiinţifice internaţionale faţă de evoluţiile din Europa de Est. În această conjunctură au început să apară contribuţii care au înfăţişat mai amplu realitatea educaţională specifică minorităţilor din România. Însă exegezele preocupate de aprofundarea cunoaşterii evoluţiilor istorice au reliefat sfera de interes, aproape exclusivă, a cercetătorilor maghiari. Acestea au fost fundamentate îndeosebi pe analiza articolelor din periodice şi a datelor statistice oficiale, însă demersul investigativ a fost întregit cu surse publicistice, ştiinţifice şi documentare din arhivele instituţionale ale altor ţări (de regulă, Republica Populară Ungară, Republica Federală Germană, Statele Unite ale Americii). În volumul *National Minorities in Romania*: *Change in Transylvania*, publicat în SUA, în 1982, Illyés E. a înfăţişat o sinteză a reglementărilor şi evidenţelor educaţionale din intervalul 1948–1980, reliefând măsurile care, în opinia lui, au contribuit, în mod direct sau indirect, la limitarea oportunităţilor de şcolarizare specifice comunităţii maghiare. În contextul cronicizării crizei sociale din anii ’80, caracterizat de încălcări din ce în ce mai dese şi flagrante ale drepturilor individuale şi colective, reprezentanţi ai intelectualităţii autohtone şi-au asumat riscul editării unor publicaţii „samizdat”. Studiile referitoare la problematica drepturilor cetăţeneşti şi în special ale celor educaţionale, precum: *Statistical Analysis of the Reduction in Hungarian-Language Educational Opportunities in Romania, 1966–1983*, 1984, şi *Mother-tongue institutions*: *mass communication, education and culture*, 1988, evidenţiau atât îngrădirea oportunităţilor educaţionale ale minorităţilor, cât şi a celor de instrucţie în limba maternă. După Revoluţia Română din 1989, în contextul relaxării politice faţă de tratarea relaţiilor româno-maghiare, s-a prefigurat şi realizat, parţial, accesul mai facil la unele surse de documentare, care au sporit cunoaşterea domeniului. În consens cu relaxarea accesului la datele oficiale, prin desecretizarea unor arhive, istoriografia temei s-a îmbogăţit cantitativ şi calitativ. După schimbarea regimului politic, studiile realizate de Enyedi (1990, 1991), Vincze (1997a, 1997b, 1998) şi Tismăneanu *et al*. (2007) au afirmat la unison limitarea oportunităţilor de instrucţie în limba maghiară.

Examinarea lucrărilor aparţinând acestei orientări istoriografice relevă, în primul rând, amplitudinea şi densitatea descriptivă specifice investigării. Exegezele desfăşurate s-au conturat preponderent prin utilizarea unei metodologii de cercetare calitativă. Radiografierea prefacerilor educaţionale a avut în prim plan ilustrarea restructurării reţelei şcolare. Firul central al argumentării s-a conturat prin exemplificarea cu cazuri particulare de înfiinţare, desfiinţare, reprofilare a unităţilor şcolare sau modificarea cifrelor de şcolarizare. Autorii au utilizat datele descriptive disponibile numai cu titlu de exemplificare a triadei politic-legislativ-educaţional, pierzând din vedere puterea explicativă a unor factori sociali structurali. Predominanţa acestei modalităţi de evaluare s-a datorat faptului că niciunul dintre demersurile de cercetare nu s-a focalizat pe sistematizarea evidenţelor statistice într-un documentar explicit, fiecare cercetător referindu-se doar la frânturi din

statistica educațională. În consecință, analizele cantitative au fost mai puțin utilizate. Deşi în cadrul orientării istoriografice de reconstrucție s-a creionat o bogată ilustrare a legăturii dintre evenimentele politice, reglementările legislative şi efectele sesizate la nivelul traducerii acestora în organizarea efectivă a procesului instructiv, aprecierea oportunităților educaționale a avut un caracter intuitiv, fundamentat pe generalizarea concluziilor desprinse din analiza unor cazuri, evenimente particulare. Însă aceste inferențe au generat atât erori interpretative, cât şi mistificarea unor realități educaționale, prin extragerea din contextul explicativ. Astfel de cazuri pot fi ilustrate prin dramatizarea restrângerii învățământului pedagogic şi a celui elementar. Urmărind evidențele şcolare aferente intervalului 1954–1959, sintetizate în „Anuarul statistic" din 1959, a fost subliniată reducerea dramatică a cifrelor de şcolarizare şi a unităților din învățământul mediu pedagogic în limba maghiară (Vincze, 1997b, p. 387). Însă ceea ce autorii nu au precizat a fost faptul că această restrângere a afectat într-o manieră similară întreg palierul învățământului pedagogic. Restrângerile ilustrate au survenit pe fondul reorganizării învățământului pedagogic prin desființarea şcolilor medii pedagogice şi înființarea şcolilor pedagogice de doi ani. Însă argumentele care ar fi conferit validitatea concluziilor exprimate, adică modul de transferare a liniilor de studiu în limba maghiară la institutele pedagogice de 2 ani şi capacitatea de şcolarizare a acestora nu au mai fost documentate. Într-un alt caz, Illyés (1982, p. 179) constata faptul că între 1952 şi 1959 învățământul elementar în limba maghiară s-a înjumătățit prin restrângerea numărului de unități şcolare de la 2 200 la 1 039. Însă atât datele „Anuarului statistic" din 1959, cât şi alte surse secundare infirmă existența celor 2 200 de unități elementare din 1952. În acest caz, interpretarea distorsionată s-a datorat cel mai probabil prelucrării de către autor a unor date inexacte provenind din surse de documentare secundară.

Urmărind închegarea cronologică a scrierilor inventariate, constatăm că întocmirea şi publicarea lor s-au concretizat începând cu anii '80 ai secolului trecut. În această decadă, în cadrul opiniei publice internaționale s-a răspândit, din ce în ce mai intens, constatarea – unanim afirmată de comunitatea maghiară autohtonă şi de pretutindeni – încălcării flagrante a drepturilor cetățeneşti specifice minorității maghiare din România şi, în consecință, a îngrădirii accentuate a posibilităților de instruire. Pornind de la această premisă, cercetătorii preocupați de investigarea temei au evidențiat preponderent acele aspecte care au contribuit în mod direct sau indirect la limitarea oportunităților de şcolarizare specifice. În opinia autorilor citați, cele mai importante momente care au generat restrângerea semnificativă a instrucției în limba maghiară au fost următoarele: reforma educațională din 1948, reglementările învățământului profesional din intervalul 1953–1956, măsurile de îmbunătățire a învățământului elementar din 1956, reprofilarea învățământului liceal din 1971, stabilirea normelor unitare de structură din învățământ din 1973 şi măsurile ostentative de asimilare etnică din a doua jumătate a anilor '80.

Deşi criteriul de bază al determinării etapelor de evoluție specifice învățământului în limba maghiară, folosit la unison de autorii citați, a fost cel al

politicilor statale față de minorități, delimitarea temporală a fazelor nu a fost unitară. În baza caracteristicilor de organizare politică internă, Illyés (1982) a identificat două etape: cea conturată de instaurarea Republicii Populare Române şi cea proprie existenței Republicii Socialiste România. În opinia autorului citat, prima etapă s-a caracterizat prin aglutinarea instituțională, iar specificul celei de-a doua perioade a fost conferit de spiritul contradictoriu al politicilor şi măsurilor educaționale şi de tendințele de extindere a limbii oficiale. Potrivit lui Enyedi (1990), intervalul 1948–1989, caracterizat de evoluții constant defavorabile instrucției în limba maghiară, a fost punctat de scurtele răgazuri determinate de evenimente politice externe. În contextul reverberațiilor Revoluției Ungare din 1956 şi al Primăverii de la Praga din 1968, conducerea politică autohtonă a dat curs pozitiv unor revendicări ale minorității maghiare. Rafinând observațiile predecesorilor săi, Vincze (1997, 1998) consemna patru faze distincte: cea a politicilor de restructurare a sistemului educațional echitabile din perspectivă etnică: 1948–1955, cea a debutului restrângerii oportunităților, prin alipirea instituțională: 1956–1964, cea a concesiilor temporare: 1965–1970, şi cea a limitării accentuate determinate de politica de asimilare etnică: 1971–1989.

O remarcă obligatorie, necesară aprecierii juste a concluziilor formulate în studiile de reconstituire istorică, constă în faptul că autorii au interpretat realitățile educaționale în integralitatea treptelor de organizare: cea preşcolară, cea şcolară şi cea universitară. Astfel, în cadrul istoriografiei de reconstrucție, s-a conturat ideea conform căreia, în perioada comunistă, autoritățile statale au materializat, cu excepția unor scurte răstimpuri, o politică de asimilare etnică transpusă în plan educațional prin limitarea drastică a drepturilor şi oportunităților de instrucție în limba maghiară (Enyedi, 1990, p. 87; Illyés, 1982, p. 210; Tismăneanu *et al*., 2007, p. 533; Vincze, 1998, p. 311).

Exegezele elaborate în cadrul orientării istoriografice de reconstrucție s-au concretizat printr-o redare factuală mai amplă a evoluției învățământului maghiar, însă interpretarea prefacerilor educaționale a trădat o abordare partinică, cedând din neutralitatea axiologică în favoarea dezideratelor politice menite să restaureze, după 1989, atât în sfera politică şi legislativă, cât şi în cea a organizării sociale, drepturile minorităților. În consecință, considerăm că studiile inventariate au redat precumpănitor o istorie a reglementărilor educaționale şi a efectelor consecutive, în lumina politicilor statale față de minoritatea maghiară, în defavoarea reliefării tendințelor educaționale specifice conturate pe baza unei temeinice evaluări structurale.

3. ÎNVĂȚĂMÂNTUL PREUNIVERSITAR ÎN LIMBA MAGHIARĂ DIN ROMÂNIA, ÎN PERIOADA 1948-1989, DIN PERSPECTIVA CIFRELOR DE ŞCOLARIZARE

Chiar dacă istoriografia comunistă a relevat o puternică ecranare a tratării tematice, nici analizele de reconstrucție a realității educaționale specifice minorității maghiare nu au fost lipsite de parti-pris-uri interpretative. Majoritatea lucrărilor

au tratat prefacerile educaționale specifice învățământului în limba maghiară preponderent prin prisma reorganizării rețelei şcolare, fapt care a indus distorsiuni semnificative în evaluarea oportunităților de instruire în limba maternă. În lipsa fundamentării afirmațiilor pe analize concludente ale evidențelor structurale, ambele au fost supuse subiectivității cercetătorilor şi contaminate ideologic. Practic, ambele orientări inventariate au eşuat în demersul lor de înfățişare obiectivă a temei. De aceea, considerăm că aprecierea evoluției învățământului preuniversitar în limba maghiară în baza datelor structurale, specifice intervalului 1948–1989, constituie încă un capitol deschis al cercetării.

La mai bine de două decenii după abandonarea cenzurii comuniste privind investigarea domeniului, în urma unei documentări preliminare a temei, am constatat deficiența unui tablou statistic adecvat, necesar şi suficient, pentru ilustrarea sistematică a prefacerilor structurale specifice instrucției în limba maghiară. Prin evoluție structural-instituțională înțelegem modificările următoarelor componente ale sistemului de învățământ: organizare şi funcționare instituțională, edificarea pe tipuri, cicluri, profiluri şi filiere educaționale, structurarea instituțională pe unități şi secții, efective şcolare şi personal didactic, în cazul de față având în vedere diferențierea aspectelor menționate conform criteriului limbii de predare. Desigur, o evaluare cuprinzătoare a acestui complex de elemente interdependente ar constitui fundalul ideal al interpretării fenomenului. Însă, în concordanță cu perspectiva interpretativă asumată, şi anume aceea de a sublinia rezonanța prefacerilor asupra beneficiarilor direcți (elevii din comunitatea maghiară), dar şi cu limitările obiective ce țin de volumul arhivei de date descriptive şi timpul fizic alocat cercetării, validitatea argumentării poate fi asigurată prin restrângerea variabilelor. Astfel, reperul ales, pentru prezenta analiză, înfățişează cifrele de şcolarizare aferente procesului instructiv. Această opțiune este confirmată şi de inventarierea istoriografică care, chiar şi în condițiile fragmentării datelor aferente intervalului 1948–1989, certifică caracterul de prim rang şi valențele ilustrative ale acestui indicator.

Cadrul teoretic propus pentru analiza şi interpretarea evoluției structurale a învățământului preuniversitar în limba maghiară se bazează pe conceptul multiculturalității. Acest termen are două semnificații. Pe de o parte, desemnează o realitate cotidiană, prin prezența mai multor comunități culturale, etnice, lingvistice pe teritoriul unui stat. Pe de altă parte, denumeşte o teorie care precizează măsurile pe care le adoptă o guvernare față de această diversitate. Acestea pot fi: de acomodare, de asimilare sau de neutralitate. Multiculturalismul specific guvernărilor democratice presupune politici de acomodare şi recunoaştere a diversității prin generalizarea unor politici publice, fundamentate pe respectarea drepturilor şi libertăților umane, care să răspundă şi intereselor culturale ale minorității (Huzum, 2009). În context european, practica socială, conturată în decursul evoluției istorice, a confirmat ca etalon al unei reglementări echitabile situația în care, în cadrul sistemului educațional național, procentul copiilor aparținând unei minorități şi şcolarizați

în limba maternă este apropiat de ponderea minorității respective în populația totală. Pentru învățământul în limba maghiară din România, un astfel de exemplu s-a conturat prin reglementarea şi organizarea specifică intervalului 1945-1947.

În consecință, obiectivul investigației noastre îl reprezintă relevarea evoluției învățământului preuniversitar în limba maghiară pe baza cifrelor de şcolarizare disponibile în sursele citate şi aprecierea evidențelor constatate în baza etalonului anterior menționat. Datele descriptive identificate pentru intervalul 1948-1989 au fost sintetizate în tabelul redat în Anexa 1.

O primă observație privind modalitățile de analiză a datelor ne edifică, pe de o parte, asupra evidențelor pe care le pot sau nu le pot ilustra indicatorii folosiți, iar, pe de altă parte, asupra semnificației acestor indicatori. Din cauza discontinuității datelor inventariate, ceea ce indicatorii utilizați în prezentul demers analitic nu pot reflecta, decât la nivel ipotetic, este dependența, în sensul unor modele de corelației regresie sau factoriale, dintre învățământ şi datul demografic, legislativ sau politic. Evidențierea evoluției în cifre absolute de şcolarizare poate reliefa contextele demografice, politice şi legislative care au produs modificări semnificative. În aceeaşi ordine de idei, câteva soluții interpretative pot fi furnizate de raportarea cifrelor de şcolarizare proprii învățământului în limba maghiară la cele specifice nivelului național şi de compararea ponderii învățământului în limba maghiară în populația de naționalitate maghiară cu cea specifică palierului național. Acestea indică diferențele evolutive dintre cele două paliere. Totuşi, în acest caz, este necesară specificarea faptului că aceşti indicatori sunt direct dependenți unul față de altul, ceea ce limitează puterea expresivă şi interpretarea obiectivă. Însă aceste evaluări nu ne pot edifica în privința respectării drepturilor educaționale. Pentru urmărirea dezideratului anterior menționat, etalonul de evaluare îl reprezintă compararea ponderii diferitelor trepte de învățământ în limba maghiară pe palier național cu ponderea populației maghiare în populația totală. În acest caz, lacunaritatea datelor descriptive privind componența etnică a populației poate genera erori de estimare. Practic, nu se cunosc decât datele relevate în urma recensămintelor populației din 1948, 1956, 1966 şi 1977. Deoarece pentru anul 1989 nu există estimări oficiale privind compoziția populației după naționalitate, am folosit singura trimitere bibliografică referitoare la acest subiect conform căreia, în 1987, procentul populației de naționalitate maghiară din România era, după estimările oficiale, de 7,9% (Rózsa & Dávid, 2010). Pentru că o lămurire detaliată în privința validității acestor date nu constituie obiectul investigației prezente, în calculul unor indicatori de apreciere a evoluției sistemului educațional au fost utilizate datele oficiale şi estimarea anterior menționată. În acest context, reiterăm caracterul prospectiv al investigației prezente, menite să identifice cele mai plauzibile modalități de analiză şi interpretare a fenomenului studiat.

Un alt aspect deosebit de relevant pentru interpretarea datelor specifice sistemului educațional l-a constituit dinamica copiilor născuți în perioada cercetată. Au existat două valuri demografice concretizate în creşterea semnificativă a populației de vârstă şcolară. Primul val s-a manifestat prin creşterea numărului de

copii născuți în intervalul 1949–1957, cu efect asupra şcolarizării primare începând cu anul 1956. Această creştere a populației de vârstă şcolară a fost reglementată, începând cu 1956, prin legi privind îmbunătățirea învățământului elementar, prin decretarea în 1958 a obligativității învățământului de 7 ani şi trecerea, în 1961, la învățământul general obligatoriu de 8 ani. Al doilea val de creştere a cifrelor de şcolarizare, începând cu ciclul preşcolar, s-a manifestat în 1970, ca urmare a promulgării în 1966 a legii prin care se interzicea avortul la cerere. Practic, începând cu 1967, cifra nou-născuților s-a dublat față de anii anteriori. Acest val de creştere a fost reglementat prin măsuri de extindere a rețelei unităților de învățământ şi prin reforma educațională din 1968, care prin art. 26 prevedea obligativitatea învățământului general de 10 clase.

3.1. ÎNVĂȚĂMÂNTUL PREŞCOLAR

Această treaptă educațională nu a avut niciodată un caracter obligatoriu, motiv pentru care, până în anul 1977, evoluția, în cifre absolute (figura 1), a fost una constant pozitivă, după care a înregistrat scăderi constante.

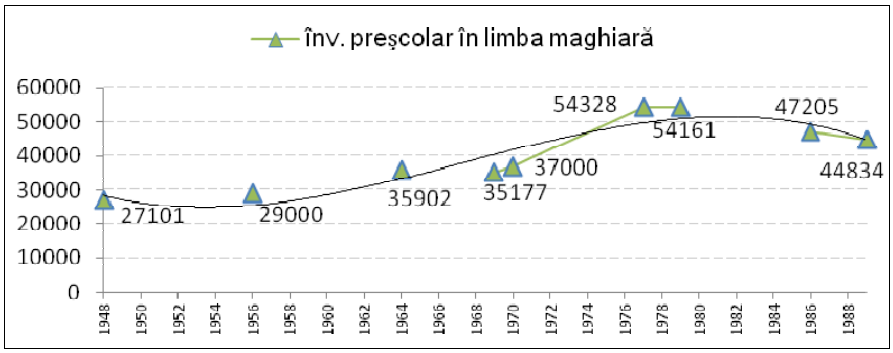

Figura 1. Învățământul preşcolar în limba maghiară

Datele relevă două perioade de creşteri substanțiale, determinate practic de cele două intervale în care s-a înregistrat creşterea natalității. Comparativ cu evoluția celorlalte trepte de învățământ, evoluția acesteia sugerează faptul că specificitatea acestei forme de instituționalizare a fost conferită în mai mare măsură de necesitatea degrevării clasei muncitoare de sarcina suplimentară a îngrijirii propriilor copii şi în mult mai mică măsură de semnificația instructivă proprie pregătirii pentru accesul în şcoala primară. Această idee este întărită şi de ponderea relativ scăzută, în medie cca. 15%, a treptei preşcolare în şcolarizarea preuniversitară. Raportând ponderea învățământului preşcolar în limba maghiară în populația de etnie maghiară la evoluțiile specifice palierului național (figura 2), se poate observa că, până în anii 1970, învățământul preşcolar în limba maghiară a fost mai bine reprezentat, ulterior înregistrându-se un declin.

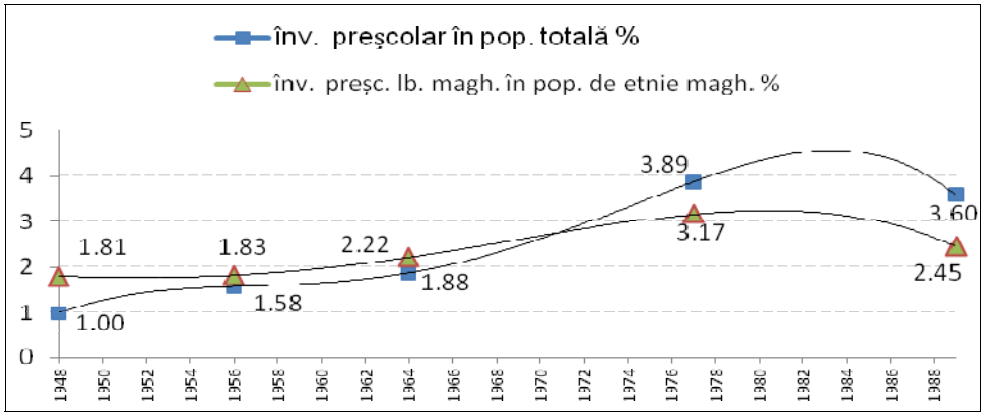

Figura 2. Ponderea învățământului preşcolar în populația totală după naționalitate (%).

Această tendință a oglindit, de fapt, atât compoziția etnică după criteriul de rezidență urban/rural, cât şi mişcările migratorii. Până la recensământul din 1966, raportul rezidenței urban/rurale a populației de etnie maghiară a fost superior celui național. Dublarea natalității prin interzicerea avorturilor, în 1966, dar şi inițierea procesului de industrializare forțată a întors balanța, fapt care, ulterior, s-a reflectat şi în evoluția învățământului primar şi gimnazial. Deşi, ca efect al factorului demografic, s-a constatat aproape o dublare a numărului de copii cuprinşi în această formă de învățământ, evoluția ponderii în populația totală relevă faptul că, după 1978, generalizarea învățământului preşcolar s-a realizat preponderent în favoarea predării în limba română. Urmărind tendințele evolutive se poate afirma că acestea au fost determinate preponderent de factorul demografic. Această circumstanță cauzală a fost amplificată, după 1970, de creşterea disparității etnice după mediul de rezidență, fapt ce a condus la inversarea reprezentării ponderilor de şcolarizare. În ansamblu, se poate constata o evoluție pozitivă, concretizată într-o îmbunătățire modestă, de 0,65%, a ponderii învățământului preşcolar în limba maghiară. Însă această îmbunătățire a fost mult mai puțin semnificativă decât evoluțiile constatate pe palier național (o creştere de 2,6%), unde rata de creştere a instituționalizării copiilor a fost de 4 ori mai mare decât cea în limba maghiară.

3.2. ÎNVĂȚĂMÂNTUL PRIMAR ŞI GIMNAZIAL

Aceste cicluri au fost studiate prin agregarea lor, deoarece nu au existat suficiente date statistice pentru ilustrarea lor defalcată. Din perspectiva reglementărilor legale, reforma din 1948 a reprezentat o declasare a învățământului general, prin reducerea duratei obligatorii de şcolarizare de la 7 la 4 ani. În urma măsurilor de îmbunătățire a învățământului de cultură generală inițiate în 1956, s-a preconizat încheierea generalizării învățământului de 7 ani în 1963. În practică, un complex de factori, printre care mai importanți au fost creşterea populației de vârstă şcolară şi

schimbarea raportului dintre populația urbană şi cea rurală au condus la concretizarea mai rapidă a acestui deziderat. Consecutiv, în 1958, s-a promulgat învățământul general obligatoriu de 7 ani, iar mai apoi, din 1961, s-a decretat trecerea la învățământul general obligatoriu de 8 ani. Spre deosebire de evoluția la nivel național, care a relevat creşteri constante, datele specifice învățământului în limba maghiară (figura 3) au ilustrat o uşoară oscilație față de situația existentă în 1948.

În evoluția cifrelor de şcolarizare pot fi identificate două perioade cu semnificație aparte. Prima relevă creşterea cifrelor de şcolarizare din intervalul 1958–1963, tendință determinată de agregarea factorului demografic (creşterea natalității în perioada 1949–1957) şi a celui legislativ (introducerea obligativității învățământului de 8 ani).

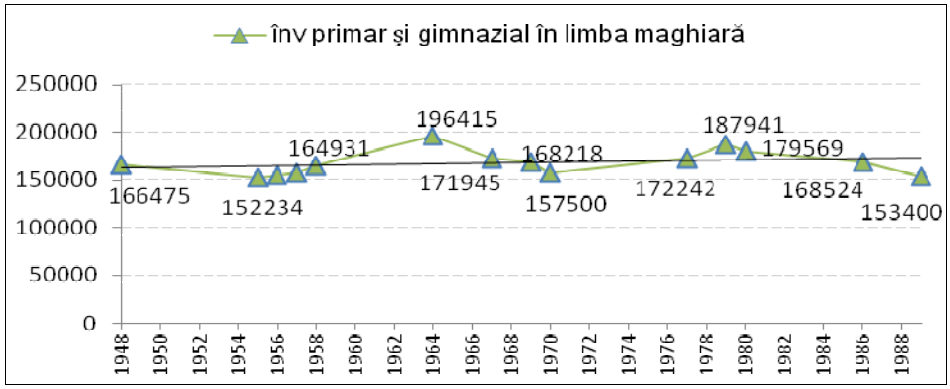

Figura 3. Învățământul primar şi gimnazial în limba maghiară.

Cea de-a doua perioadă de creştere, dintre 1970 şi 1980, a fost determinată aproape exclusiv de creşterea spectaculoasă a populației de vârstă şcolară specifică acestei trepte. Reglementările legislative transpuse, în acest interval, prin Reforma Învățământului din 1968 vizau în special educația post-gimnazială. Însă perioadele de regres înregistrate ulterior celor două momente de creştere au condus la păstrarea tendinței evolutive într-un registru neutru. Raportarea datelor la cele specifice evoluției demografice (figura 4) indică faptul că reglementările legislative din a doua jumătate a anilor ’50, menite să aducă o îmbunătățire a învățământului obligatoriu, au avut un efect mult mai modest în cazul învățământului de limbă maghiară.

Evoluția pozitivă generată de promulgarea Decretului 289/1961 privind trecerea la învățământul general obligatoriu de 8 ani a fost contracarată de măsurile de unificare şcolară promulgate prin HCM 1380/1956 privind îmbunătățirea învățământului elementar. După relativa îmbunătățire a situației educaționale din anii ’60, învățământul primar şi gimnazial în limba maghiară a intrat într-o perioadă de declin, care a fost parțial temperată numai de consecințele demografice ale Decretului 770/1966 referitoare la interzicerea avortului la cerere. În ansamblu,

învățământul primar şi gimnazial în limba maghiară a avut o evoluție în valuri (figura 5), care s-a soldat în final cu creşterea diferenței negative dintre reprezentarea demografică şi cea şcolară la 2.67%.

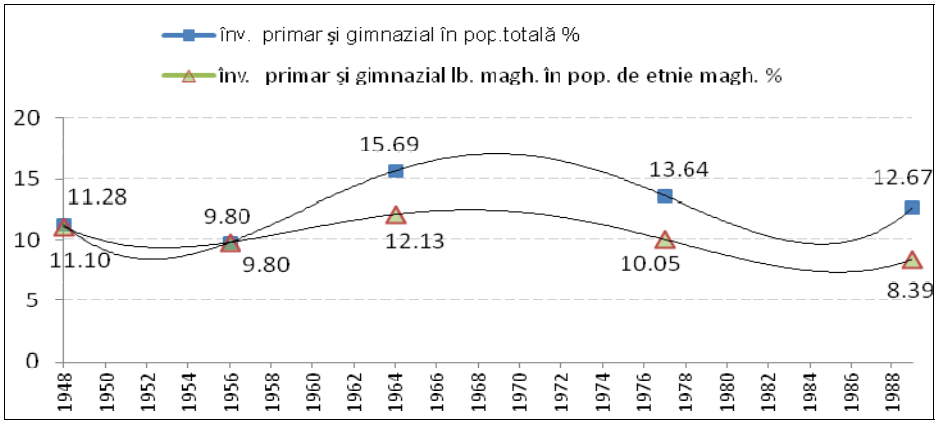

Figura 4. Ponderea învățământului primar şi gimnazial în populația totală după naționalitate (%).

La modul teoretic, această diferență procentuală semnifică faptul că, în 1989, un sfert dintre elevii maghiari nu se instruiau în limba maternă. Momentul de scindare dintre evoluția națională şi cea maghiară l-a constituit contextul politic, legislativ şi demografic specific anului 1956.

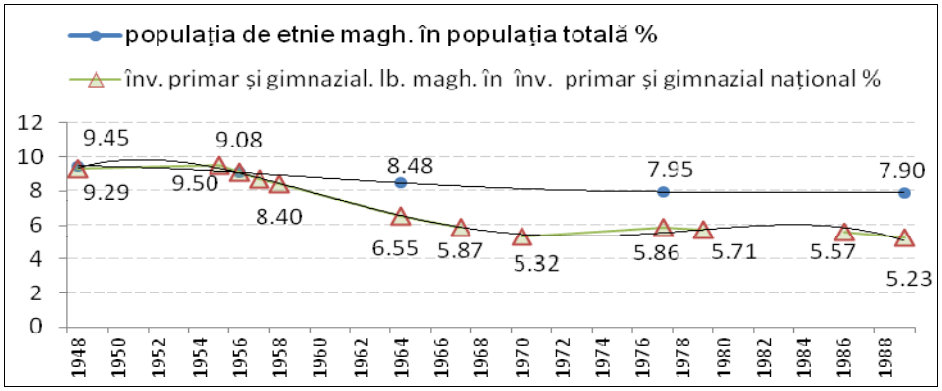

Figura 5. Ponderea învățământului primar şi gimnazial în limba maghiară în plan național (%).

3.3. ÎNVĂȚĂMÂNTUL LICEAL ŞI PROFESIONAL (POSTGIMNAZIAL)

Deşi au fost cel mai slab ilustrate statistic, am optat pentru prezentarea alăturată a acestor filiere, datorită complementarității ilustrate în decursul evoluției. Această treaptă a fost cel mai des supusă schimbărilor determinate de factori

politici, legislativi şi demografici, dar şi de reprofilările şi, în consecinţă, compensările dintre cele două filiere. Cifrele de şcolarizare din învăţământul profesional (figura 6) ilustrează o evoluţie relativ constantă până în 1970, iar ulterior o reducere continuă, până în pragul desfiinţării.

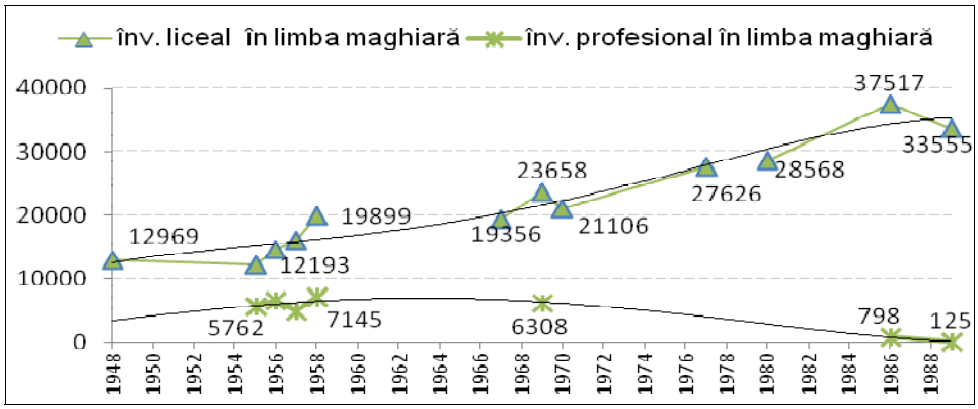

Figura 6. Învăţământul liceal şi profesional în limba maghiară.

Spre deosebire de anul şcolar 1969/1970, când în şcolile profesionale cu predare în limba maghiară se instruiau 6 308 elevi, în 1989 numărul beneficiarilor acestei forme de învăţământ s-a redus la 125. În învăţământul liceal, ulterior reformei din 1948, s-a înregistrat o uşoară scădere a cifrelor de şcolarizare, tendinţă care a fost reechilibrată în contextul revendicărilor minorităţii maghiare, conexe Revoluţiei Ungare din 1956. Reabilitarea învăţământului liceal din intervalul 1955–1959 a fost consensuală cu tendinţele din palierul naţional. În 1959, cifrele de şcolarizare înregistrau un spor de 25% în raport cu cele anterioare anului şcolar 1955–1956. Însă după această etapă, în contrasens cu evoluţiile naţionale, care până la reforma din 1968 au indicat o tendinţă crescătoare, cifrele de şcolarizare în limba maghiară au rămas aproape neschimbate. Următoarea tendinţă pozitivă s-a înregistrat în intervalul 1967–1969, fapt care, în conformitate cu afirmaţiile istoriografiei de reconstrucţie, s-a datorat exclusiv concesiilor făcute minorităţii maghiare în contextul politic al Primăverii de la Praga din 1968. Însă datele privind ciclul primar şi gimnazial relevau, anterior acestui interval, presiunea unui spor semnificativ de absolvenţi care urmau să fie cuprinşi în învăţământul liceal. După promulgarea în 1970 a decretului care prevedea trecerea la învăţământul general obligatoriu de 10 ani a urmat, din nou, o etapă de creştere, care s-a materializat parţial şi prin aportul de elevi dinspre filiera profesională, aflată în plin proces de restrângere. Pe fondul restructurării învăţământului teoretic spre cel industrial, dar şi al declinului dramatic al celui profesional, după 1970, s-au îmbunătăţit semnificativ condiţiile de acces în ciclul liceal. Însă încetăţenirea instruirii tehnice şi profesionale în limba oficială, dublată de lipsa de cadre didactice cu instrucţie tehnică în limba maghiară, au condus, practic, la denatu-

rarea sporului din învățământul postgimnazial. Tendința de creştere, temperată între anii 1977–1980 de reducerea treptată a numărului de absolvenți din ciclul gimnazial, a continuat până la jumătatea anilor ’80. În cea de-a doua jumătate a acestei decade, politica fățișă de limitare a învățământului liceal de limbă maghiară, suprapusă noilor reprofilări dinspre filiera teoretică spre cea industrială, a condus la un declin accelerat, întrerupt numai de răsturnarea regimului comunist. Însă această tendință a fost jalonată şi de scăderea numărului de absolvenți din ciclul gimnazial, dar şi de constrângerile economice şi subfinanțarea bugetară, care au favorizat extinderea practicii de înființare a claselor româneşti în ultimele bastioane ale învățământului în limba maghiară. O privire de ansamblu asupra etapei 1948–1989 indică o evoluție sinuoasă, presărată cu multiple sincope, dar care a dus la dublarea ponderii învățământului liceal în limba maghiară în populația de etnie maghiară (figura 7).

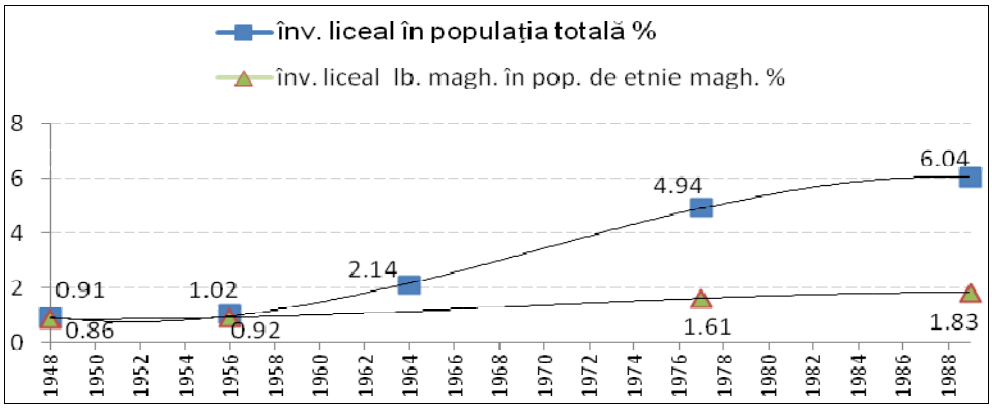

Figura 7. Ponderea învățământului liceal în populația totală după naționalitate (%).

Totuşi, în comparație cu palierul național, la care s-a înregistrat o sporire de 6 ori a aceluiaşi raport, evoluțiile din învățământul maghiar pot fi considerate modeste. Din nou, datele indică creşterea accentuată a diferenței negative dintre reprezentarea demografică şi cea şcolară, care în 1989 era de 5,5% (figura 8). Aceasta însemna că numai o treime dintre liceenii de etnie maghiară studiau în limba maternă.

Momentul despărțirii dintre tendința națională şi cea specifică învățământului în limba maghiară s-a conturat tot în contextul specific celei de-a doua jumătăți a anilor ’50. Generalizarea acestui nivel de educație, cât şi creşterea semnificativă a oportunităților de şcolarizare postgimnazială s-au materializat aproape exclusiv în favoarea învățământului în limba română.

În lumina unor rezerve interpretative privind evoluția învățământului liceal, care necesită o documentare suplimentară, afirmațiile istoriografiei de reconstrucție referitoare la efectele nefaste ale regimului comunist asupra învățământului în limba maghiară rămân preponderent valabile. Spre deosebire de evoluția pe palier

național, care a fost constant pozitivă, cea în limba maghiară a avut un caracter ambivalent.

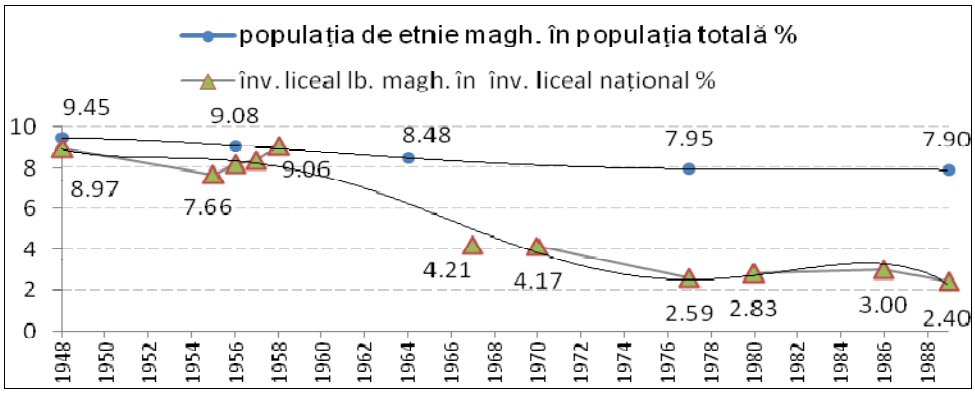

Figura 8. Ponderea învățământului liceal în limba maghiară în plan național (%).

Ilustrarea învățământului preuniversitar în limba maghiară, în cifre absolute, a indicat o tendință sinusoidală şi uşor ascendentă (figura 9).

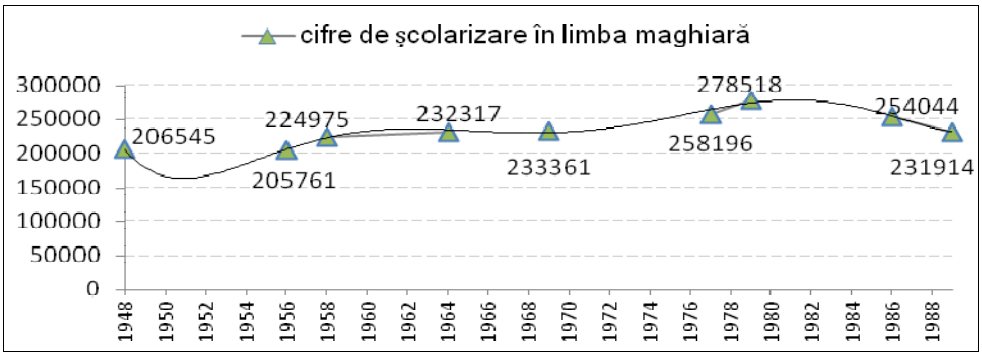

Figura 9. Cifre de şcolarizare în limba maghiară.

În intervalul 1948–1980, a existat un spor de 33% al şcolarizării, iar mai apoi un regres semnificativ, de cca. 17%. Raportarea tendinței anterior menționate la evoluția populației (figura 10) a reliefat însă declinul oportunităților educaționale.

Până în 1956, reprezentarea elevilor care studiau în limba maternă era congruentă ponderii populației de etnie maghiară în populația totală. Restrângerea treptată a oportunităților de şcolarizare a condus, în 1989, la înjumătățirea acestui raport. În ansamblu, intervalul cu cea mai severă restrângere a fost între 1958 şi 1964. După acest declin, a urmat o etapă de stagnare până în a doua jumătate a anilor ’80, când limitarea oportunităților educaționale a fost evidentă la toate cele trei nivele analizate. Însă, în ultima etapă evolutivă, direcția descendentă, conferită

preponderent de învățământul general obligatoriu, era în consens cu tendința manifestată, de treapta similară, pe palier național.

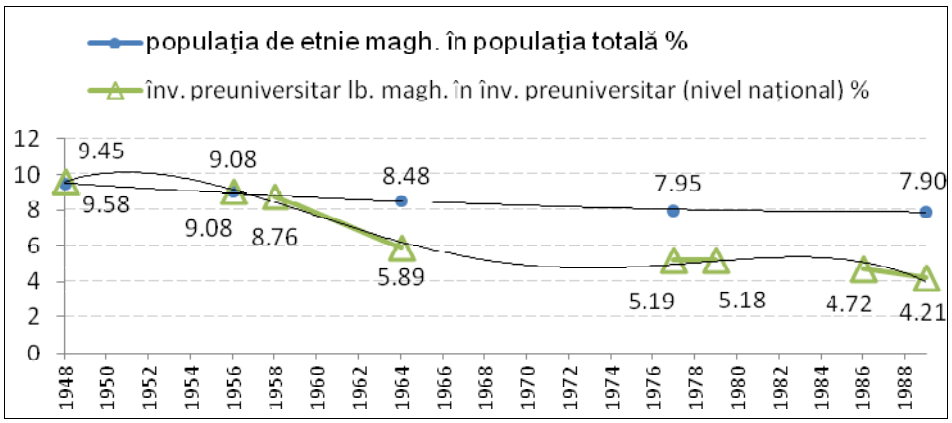

Figura 10. Ponderea învățământului preuniversitar în limba maghiară în plan național (%)

Totodată, analiza a reliefat tendințele asincronice de evoluție a celor trei cicluri de învățământ. Restrângerea posibilităților de instrucție în limba maghiară nu s-a manifestat simultan, ci treptat, în timp, de la nivelul superior spre cel inferior. Imediat după reforma din 1948, prima filieră afectată defavorabil a fost cea liceală. După o fază de recuperare parțială a deficitului față de palierul național: 1956–1958, subreprezentarea învățământului liceal s-a accentuat. La acest declin s-a adăugat, din a doua jumătate a anilor ’50, cel al învățământului primar şi gimnazial, iar din 1970 şi cel al educației preşcolare.

În 1989, dezechilibrul structural al învățământului în limba maghiară era ilustrat şi de ponderea diferitelor cicluri educaționale în totalul cifrelor de şcolarizare (figura 11).

Dacă în 1948, situația învățământului în limba maghiară era, cu mici diferențe, consensuală cu cea națională (6,3% învățământ preşcolar, 80,6% învățământ primar şi gimnazial şi 13,1% învățământ postgimnazial), în 1989, spre deosebire de palierul național, care reflecta o evoluție semnificativă în sensul îmbunătățirii accesului în ciclul postgimnazial (15,5% învățământ preşcolar, 53% învățământ primar şi gimnazial şi 31,5% învățământ postgimnazial), în cazul educației adresate minorității maghiare (19,3% învățământ preşcolar, 66,1% învățământ primar şi gimnazial şi 14,6% învățământ postgimnazial) datele indicau restrângerea la nivelul instrucției general obligatorii.

Acest fapt explică parțial şi ambivalența prefacerilor specifice învățământului în limba maghiară. În pofida faptului că tendința generală indica o diminuare a ponderii copiilor de etnie maghiară în învățământul de limbă maternă, în decursul anilor, şansele de acces al absolvenților ciclului gimnazial în cel liceal (figura 12) au crescut simțitor.

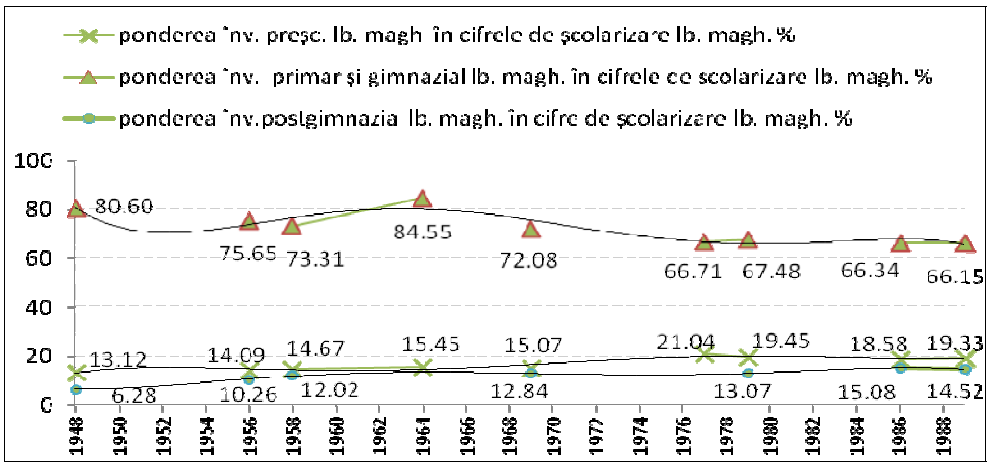

Figura 11. Structura învățământului în limba maghiară pe cicluri de şcolarizare (%).

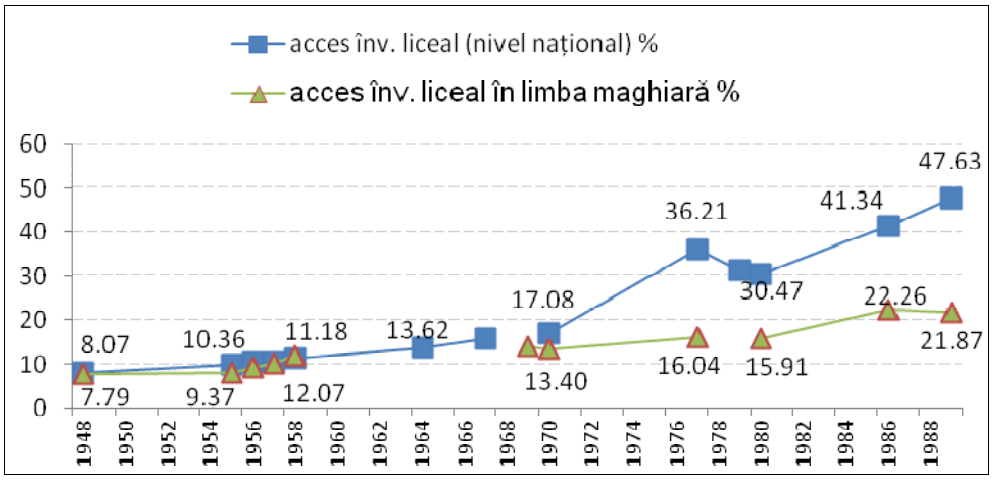

Figura 12. Accesul în învățământul liceal după naționalitate (%).

La nivel național, tendința s-a accentuat mai ales după trecerea, în 1970, la învățământul general obligatoriu de 10 ani. În cazul instrucției în limba maghiară s-a înregistrat triplarea oportunităților de continuare a studiilor, de la circa 8% în 1948 la 22% în 1989. Totuşi, în comparație cu palierul național, pe care rata de acces la studii liceale a crescut de 6 ori, tendința a fost mult mai moderată.

4. CONCLUZII

Asumarea neutralității față de paradigma limitării dramatice, afirmate în investigațiile specifice istoriografiei de reconstrucție, a învățământului în limba

maghiară reliefează oportunitatea distingerii între două niveluri interpretative conexe. Primul se referă la sfera reglementării legislative, iar cel de-al doilea la evoluția structurală concretă. În primul caz, se impune reiterarea constatării că în domeniul educațional nu s-a conturat un cadru specific, propriu reglementării separate a învățământului în limba maghiară. O tratare distinctă a statutului lingvistic s-a conturat numai prin mijlocirea reglementării administrative conexe înființării, în 1952, a Regiunii Autonome Maghiare. Această influență, în virtutea delimitării administrativ-teritoriale, a avut un caracter fragmentar, fiind mai accentuată în interiorul RAM şi mai estompată în afara acesteia. În sfera reglementării legislative de prim ordin (constituțiile din 1948, 1952, 1965 şi legile educaționale din 1948, 1968, 1978), prevederile referitoare la învățământul destinat minorităților erau foarte generale. În consecință, organizarea specifică a fost realizată preponderent prin acte legislative de rang inferior (decrete şi hotărâri ale Consiliului de Miniştrii sau ale ministerului de resort). Chiar dacă au existat câteva excepții, care au dezavantajat în mod direct organizarea învățământului în limba maternă, sfera de reglementare, în ansamblul ei, nu a reliefat prevalența unui model discriminator. În planul general s-a postulat dreptul egal, pentru toți cetățenii, şi deplin al minorităților la educația în limba maternă (dar nu şi respectarea acestuia), însă la nivelul normelor de aplicare nu s-a conturat o viziune coerentă şi imuabilă privind asigurarea şi respectarea dreptului de educație în limba maternă. Deşi în acest cadru nu s-au asumat clar şi transparent principiile care au ghidat evoluția instrucției specifice minorităților, aceste repere pot fi identificate tocmai prin modul de concretizare a politicilor educaționale. În această ordine de idei, pot fi desprinse două teze majore. O primă teză a postulat asigurarea oportunităților de instrucție în limba maternă la un nivel bazal, în sensul limitării la învățământul de cultură generală. Cea de-a doua a afirmat predominanța sau chiar exclusivitatea limbii oficiale în învățământul de specialitate, tehnic şi profesional. Aceste aspecte au fost clar ilustrate de evoluția pe cicluri a învățământului în limba maghiară (figura 11), în care ponderile indică atât predominanța învățământului preşcolar, primar şi gimnazial, cât şi schimbarea neînsemnată, de-a lungul timpului, a ponderii instrucției liceale în structura pe cicluri.

Pe cel de-al doilea palier interpretativ, referitor la evoluția concretă a învățământului în limba maghiară, demersul nostru a relevat o serie de elemente importante din perspectiva unei interpretări imparțiale a fenomenului studiat. În ceea ce priveşte învățământul preşcolar, decalajul defavorabil educației în limba maghiară s-a manifestat numai după 1970. Intervalul temporal în care a avut loc acest regres a reflectat, în contextul procesului de industrializare forțată şi al migrației dinspre rural spre urban, dispersia tot mai accentuată a populației de etnie maghiară. În aceste condiții, din cauza unor considerente legate, mai ales, de organizarea eficientă a procesului educațional, tot mai mulți copii de etnie maghiară au

fost cuprinşi în sistemul instituţional preşcolar cu predare în limba română. La rândul ei, această situaţie a influenţat semnificativ reprezentarea după criteriul etnic în ciclurile de şcolarizare ulterioare. În cazul învăţământului general obligatoriu, divizarea tendinţelor evolutive dintre nivelul naţional şi cel specific minorităţii maghiare s-a petrecut în a două jumătate a anilor ’50. Practic, momentul de scindare a coincis cu măsurile de eficientizare şi reechilibrare a sistemului educaţional naţional, inadecvat structurate şi orientate prin reforma din 1948 ca şi multiplele reglementări ulterioare. Măsurile făţişe de asimilare etnică au afectat învăţământul în limba maghiară, în integralitatea treptelor educaţionale, numai în a doua jumătate a anilor ’80, când pe fundalul unei crize socio-economice accentuate s-au remarcat înrădăcinarea în mentalul social şi manifestarea în practica socială a unei ideologii naţionaliste cu accent pe negarea diversităţii şi alterităţii culturale, etnice şi lingvistice. Evenimentele politice externe par să fi exercitat presiuni temporare, dar fără să aducă modificări semnificative asupra tendinţelor evolutive. Într-adevăr, reglementarea sistemului de educaţie a condus la degradarea învăţământului preuniversitar în limba maghiară. Însă aprecierea acestei limitări trebuie ponderată şi prin filtrul influenţelor social-structurale, mai greu de evidenţiat, care au modelat evoluţia instrucţiei în limba maghiară la fel de accentuat ca şi cele legislative. În mod cert, creşterea natalităţii s-a repercutat în mod direct mai ales în cazul învăţământului preşcolar, primar şi gimnazial, dar a avut un impact evident prin intermediul ciclului gimnazial şi asupra celui liceal. Un alt factor determinant al oportunităţilor educaţionale a fost evoluţia ponderii populaţiei de etnie maghiară în mediul urban şi cel rural. Direcţionarea procesului de dezvoltare economică şi demografică a fost supusă la rândul său fasonării ideologice, însă ideologizarea sistemului educaţional s-a reflectat mai puţin evident, şi la modul indirect, în evoluţia cifrelor de şcolarizare. Declinul educaţional şi declasarea statutului limbii maghiare au avut în fundalul cauzal şi fenomenul de fărâmiţare, dispersare instituţională. Acesta a fost accentuat de legislaţia din 1956, care prevedea înfiinţarea şcolilor mixte, însă avea puternice antecedente în perioada de reorganizare a învăţământului specifice etapei 1945-1948. Restrângerea oportunităţilor de şcolarizare în limba maghiară a evoluat în tandem, dar nu în sensul unei dependenţe stricte, cu declasarea instituţională, concretizată prin transformarea unităţilor şcolare în secţii, iar după 1980 prin suprimarea multora dintre acestea. Un rol însemnat în evoluţia cifrelor de şcolarizare în limba maghiară l-au avut şi strategiile educaţionale familiale. Practic, nevoia de confort, siguranţă şi de creştere a oportunităţilor de şcolarizare secundară au devansat în mod natural opţiunea pentru şcolarizarea în limba maternă. Acest proces a fost mai accentuat în zonele cu populaţie eterogenă etnic şi în cazul copiilor proveniţi din familii mixte etnic. De asemenea, un rol determinant în opţiunea şcolară l-a avut limba în care copiii au urmat grădiniţa. Era foarte improbabil ca şi copiii maghiari cuprinşi în

învățământul preşcolar cu predarea în limba română să fie înscrişi ulterior în învățământul primar în limba maternă. Situația instituționalizării preşcolare era consfințită de recensămintele şcolare (realizate după criteriul limbii de predare, şi nu după cel al naționalității), acestea din urmă constituind baza elaborării planurilor de şcolarizare primară. Efectele instituționalizării preşcolare asupra şcolarizării primare şi gimnaziale au devenit evidente mai ales după 1977, când a crescut semnificativ procentul de cuprindere în învățământul preşcolar al copiilor de 3-6 ani. Aceste evidențe întăresc ipoteza intervenției determinante a unui complex de factori, constituit prin agregarea datului social structural cu cel legislativ şi politic, în modelarea procesului educațional. Presiunea fenomenelor social-structurale a fost concurentă cu reglementările legislative specifice domeniului educațional, dar şi cu derularea unor evenimente politice majore, ceea ce îngreunează reliefarea vreunei primordialități cauzale asupra evoluției sistemului educațional. Adeseori, reglementarea legislativă a sistemului educațional a avut un caracter tardiv în raport cu realitatea socială. Pe de o parte, ea încerca să ordoneze şi să legitimeze o situație cvasi-încetățenită, iar, pe de altă parte, să plăsmuiască reperele viitoarei dezvoltări.

În baza evidențelor relevate prin analiza cifrelor de şcolarizare pot fi distinse patru etape caracteristice prefacerilor din învățământul în limba maghiară. În prima, cuprinsă între 1948 şi 1955, oportunitățile educaționale au fost în acord cu ponderea populației, ilustrând intervalul cel mai echilibrat din perspectiva respectării drepturilor educaționale. Între 1956 şi 1965 s-a conturat etapa cea mai nefastă, când capacitatea de instruire în limba maternă s-a redus cu o treime. Acest fenomen a coincis cu un important proces de reorganizare teritorial-administrativă a țării, cu prima etapă de industrializare masivă şi, în consecință, cu un val de migrație dinspre mediul rural înspre cel urban, factori care au generat modificarea compoziției etnice a populației urbane din Transilvania în favoarea populației de naționalitate română. Aceste realități socio-economice s-au repercutat în mod negativ asupra sistemului educațional specific minorității maghiare. Din 1966, pe fondul dublării ratei de natalitate din intervalul 1967–1975, a urmat o fază de stagnare prelungită până în a doua jumătate a anilor ’80. Ultima etapă, jalonată de cronicizarea crizei economice, de scăderea treptată a natalității din etapa anterioară, dar şi de politica de asimilare etnică, a fost caracterizată de restrângerea accelerată a şanselor de instruire în limba maghiară.

În evoluția sistemului național de educație au fost două direcții majore de dezvoltare. Prima a vizat răspândirea şi consfințirea învățământului general, iar cea de-a doua, creşterea nivelului de şcolarizare prin sporirea oportunităților de acces la învățământul postgimnazial. Însă ambele tendințe s-au concretizat prin omiterea sistematică a învățământului în limba maghiară (figura 13).

Procesul de masificare educațională s-a materializat preponderent în limba oficială a statului. În ultimii ani ai regimului dictatorial, învățământul preşcolar şi cel general obligatoriu în limba maghiară au fost tolerate în ponderi semnificativ mai mici față de anul 1948, cel liceal fiind şi mai sever afectat. Această tendință s-a conturat în contextul în care învățământul postgimnazial a fost transformat, practic, în învățământ de specialitate industrial, profesional şi vocațional derulat aproape exclusiv în limba română.

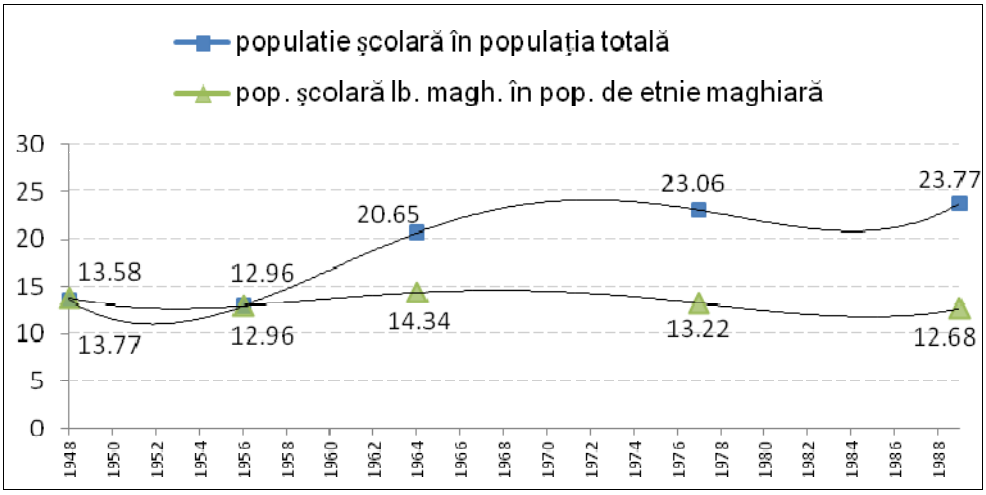

Figura 13. Ponderea populației şcolare în populația totală după naționalitate (%).

Evoluția conturată prin analiza cifrelor de şcolarizare sugerează ipoteza conform căreia declinul învățământului preuniversitar în limba maghiară, accentuat mai ales în perioada cuprinsă între 1956 şi 1965, dezvăluie un puternic fundal cauzal social-structural, ale cărui ancore din sfera educațională au fost defectuos gestionate de elita politică maghiară. După 1952, anul înființării Regiunii Autonome Maghiare, liderii politici maghiari au neglijat monitorizarea atentă şi contracararea fără echivoc a tendințelor şi reglementărilor nefavorabile învățământului în limba maternă, care se manifestau mai ales în celelalte regiuni, unde populația maghiară era mai slab reprezentată. Singura circumstanță atenuantă în fața incapacității de control în privința prefacerilor educaționale defavorabile era supercentralizarea decizională şi faptul că modelul pseudo-autonomiei regionale pe baze etnice, consonante dictonului „divide et impera”, a fost impus tot de către autoritățile sovietice. Validarea prezumției enunțate impune însă completarea bazei de date statistice, necesară atât delimitării mai acurate pe cicluri, trepte şi profiluri de învățământ, cât şi verificării dependenței dintre variabilele ce au concurat la modelarea acestui domeniu. În urma unei documentări arhivistice au fost identificate serii de date adecvate întregirii satisfăcătoare a tabloului descriptiv, însă prelucrarea acestora constituie obiectul unei investigații în curs de elaborare.

BIBLIOGRAFIE

Debreczi, Á. (1981). Anyanyelvű oktatás [Învățământul în limba maternă]. În S. Koppándi, *Naționalitatea maghiară din România* (p. 190–198). Bucureşti: Kriterion.

Enyedi, S. (1990). Oktatás [Învățământ]. In L. Diószegi, A. R. Süle (Ed.), *Hetven év: a romániai Magyarság története, 1919–1989* (p. 74–88). Budapest: Magyarságkutató Intézet.

Enyedi, S. (1991). A Romániai magyar oktatás helyzete (1944–1959) [Situația învățământului maghiar în România (1944–1959)]. În G. Juhász (Series Ed.), Magyarságkutatás: *Magyar kisebbségek és szórványok oktatásügye (1990–1991)*. Budapest: Magyarságkutató Intézet. Citit de la http://kisebbsegkutato.tk.mta.hu/uploads/files/olvasoszoba/magyarsagkutatoevkonyv/evkonyv1990_91.pdf.

Gergely, L. (1982). *Învățământul în limbile naționalităților conlocuitoare din Republica Socialistă România*. Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică.

Giurescu, C. C. (Ed.). (1971). *Istoria învățământului din România*. Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică.

Huzum, E. (2009). Ce este multiculturalismul?. În A. Gugiuman (Ed.), *Idei si valori perene in ştiințele socio-umane. Studii şi cercetări* (p. 45–60). Cluj-Napoca: Argonaut.

Illyés, E. (1982). *National Minorities in Romania: Change in Transylvania.* Boulder: University Press Colorado.

Ministerul Educației şi Învățământului. (1973). *Învățământul în Republica Socialistă România*. Bucureşti.

Ministerul Naționalităților. (1948). *A nemzetiségi politika három éve a demokratikus Romániában* [Trei ani de politică minoritară, în România democratică]. Bucureşti.

Mother-tongue institutions: mass communication, education and culture. (1988). În R. Joó (Ed.), *Report on the situation of the hungariam minority in Rumania* (p. 78–95). Budapest:Hungarian Democratic Forum.

Murvai, L. (1996). *Fekete Fehér Könyv* [Neagra Carta Albă]. Cluj-Napoca: Stúdium.

Rózsa, M., & Dávid G. (2010, 25 noiembrie). Tankönyvkiadás (1948–1989)[Ediție de manuale (1948–1989)]. În N. Bárdi (Ed.), *Romániai magyar lexicon/művelődéstörténet/irodalom*. Citit de la http://lexikon.adatbank.ro/tematikus/szocikk.php?id=127

Statistical Analysis of the Reduction in Hungarian-Language Educational Opportunities in Rumania, 1966–1983. (1984 26 iulie). În *Hungarian Press of Transylvania*. Budapesta: Hungarian Human Rights Foundation. Citit la 20 ianuarie 2016, de la http://www.hhrf.org/dokumentumtar/dok_show.php?p=irottdokumentum&id=146. În prezent arhiva HHRF preluată de către Institutul de Cercetare a Minorităților, Centrul de Cercetări Sociale, Academia Ungară de Stiințe, este accesibilă, pe bază de cerere, la http://kisebbsegkutato.tk.mta.hu/adatbazis/hhrf-archivum.

Tismăneanu, V., Dobrincu, D., & Vasile, C. (2007). *Raport Final al Comisiei Prezidențiale de Analiză a Dictaturii Comuniste din România.* Bucureşti: Humanitas.

Vincze, G. (1997a). A romániai magyar kisebbség oktatásügye 1944–1989 között [Problematica învățământului minorității maghiare din România, între 1944–1989]. *Magyar kisebbség*, 3–4(9–10.), 375–403.

Vincze, G. (1997b). A romániai magyar kisebbség oktatásügye 1944–1948 között [Problematica învățământului minorității maghiare din România, între 1944–1948]. *Magyar kisebbség*, 1–2(7–8), 393–415.

Vincze, G. (1998). A romániai magyar kisebbség oktatásügye 1944–1989 között [Problematica învățământului minorității maghiare din România, între 1944–1989]. *Magyar kisebbség*, 1(11.), 289–319.

ANEXA 1

CIFRELE DE ŞCOLARIZARE ÎN LIMBA MAGHIARĂ, ÎN PERIOADA 1948-1989

date structurale / anul şcolar	**1948/49**	**1955/56**	**1956/57**	**1957/58**	**1958/59**	**1964/65**	**1967/68**
populaţia totală	15872624		17489450			19103163	
populaţia de etnie maghiară	1499851		1587675			1619592	
înv. preşcolar (nivel naţional)	157934	275433	276673	281141	293257	359076	391051
înv. preşcolar în lb. maghiară	27101		29000		33000	35902	
înv. prim. şi gimn. (nivel naţional)	1791182	1603025	1714323	1818979	1963743	2996754	2927737
înv. prim. şi gimn. în lb. maghiară	166475	152234	155650	157563	164931	196415	171945
înv. liceal (nivel naţional)	144564	159250	177643	190193	219600	408149	459478
înv. liceal în lb. maghiară	12969	12193	14587	15944	19899		19356
înv. profesional (nivel naţional)	61372	93805	98005	92734	92243	181097	219401
înv. profesional în lb. maghiară		5762	6524	5012	7145		
înv. postgimnazial (nivel naţional)	205936	253055	275648	282927	311843	589246	678879
înv. postgimnazial în lb. maghiară	12969	17955	21111	20956	27044		
cifre de şcolarizare (nivel naţional)	2155052	2131513	2266644	2383047	2568843	3945076	3997667
cifre de şcolarizare în lb. maghiară	206545		205761		224975	232317	

date structurale / anul şcolar	**1969/70**	**1970/71**	**1977/78**	**1979/80**	**1980/81**	**1986/87**	**1989/90**
populaţia totală			21559910				23151564
populaţia de etnie maghiară			1713928				1828974
înv. preşcolar (nivel naţional)		448244	837884	911746	935711	828079	833000
înv. preşcolar în lb. maghiară	35177	37000	54328	54161		47205	44834
înv. prim. şi gimn. (nivel naţional)		2962324	2941265	3289108	3308542	3027196	2934000
înv. prim. şi gimn. în lb. maghiară	168218	157500	172242	187941	179569	168524	153400
înv. liceal (nivel naţional)		505891	1065095	1030120	1008121	1251379	1397600
înv. liceal în lb. maghiară	23658	21106	27626		28568	37517	33555
înv. profesional (nivel naţional)		281672	127344	145058	139758	278003	339400
înv. profesional în lb. maghiară	6308					798	125
înv. postgimnazial (nivel naţional)		787563	1192439	1175178	1119499	1529382	1737000
înv. postgimnazial în lb. maghiară	29966			36416		38315	33680
cifre de şcolarizare (nivel naţional)		4198131	4971588	5376032	5363752	5384657	5504000
cifre de şcolarizare în lb. maghiară	233361		258196	278518		254044	231914